

II i
248

Q. D. B. V
DISSERTATIO VI

**OBSERVATIONVM
CRITICO-PASSIONALIVM
PASCHA VETERVM**

EX ANTIQVITATE MAXIME IVDAICA ET
FORMVLIS VETERVM IN PRIMIS HEBRAEORVM
SIGILLATIM EXAMINANS

QVAM
INCLVTAE FACVLTATIS PHILOSOPHICAE
INDVLTV

IN ILLVSTRI AD ALBIM ACADEMIA
DIE V. OCTOBR. M. DCC. XX

PLACIDAE ERVDITORVM συζητήσας
SVBMITTIT

PRAESES

SAMVEL FRIDER. BVCHERVS
AA. ET PHIL. MAG.

ET
RESPONDENS

IO. ABRAHAMVS VVIMMERVS
ALTEN-MOERBIC. MISN. SS. THEOL. STVD.

VITEMBERGAE

LITERIS CHRIST. SCHROEDERI, ACAD. TYP.

Praefens de *Veterum Paschate* Argumentum, plurimis, iisque non leuibus, difficultatibus, ob uexatissimas praefertim controuersias, impeditum, Viri, de re literaria immortaliter meriti, discussione paulo sollicitiori & accuratiori iudicarunt dignum. Unde, praestantia rei rite perspecta, factum, ut *Buxtorffium* inter & *Cappellum*, inter hunc & *Cloppenburgium*, atque alios magna contentione disceptatum olim fuerit. Horum igitur sententias non inerudite excogitatas, parum tamen quandoque solidas, in unum congerere, congestas sub incudem reuocare, & tam ad Scripturae ueritatem, quam ad *ἀναλογία* uetustissimorum rituum, praecurrentibus Viris doctis, fideque dignis, examinare, nobis in primis est in animo. Et quamuis controuersiae admodum inuolutae ingenii uires superare, remoramque nobis facere uidentur, id tamen, ingenue fatemur, nostrum uergit in solatium, quod Auctores, nec paucos, conspiciamus eruditos, qui, etiamsi doctissimis scriptis orbi literato plurimum sint luerati, a ueritatis tamen tramite se abduci, non raro fuerunt passi. Quare optimorum uestigiis Doctorum inhærentes, argumentum intrepidi animo ponderosum adgredimur, DEVMQVE T. O. M. enixissime rogamus, uelit nos SPIRITVS S. gratia illuminare, ueritatis in uiam ducere, atque adeo efficere, ut, semotis, qui *Scripturae* uim inferunt, ritibus, caeremonias probeamus, quibus *Verbo diuino* faculam accendere, atque aequis Antiquitatum aestimatoribus, quantum fieri potuerit, satisfacere possimus.

CAPVT VII.

DE

VETERVM PASCHATE IVDÆORVM.

§. I. *Pascha Veterum* delineaturi obseruamus, quod in *Iudaicum* atque *Christianum* commode dispelci queat. Vtrumque

que erit contemplationis nostrae *objectum*, quo nihil, quod emolumento esse poterat, relinquatur intactum.

§. 2. Ordinum ab ETYMOLOGIA. *Pascha* nonnulli ex lingua GRÆCA deriuare uidentur, id quod, praeter *Irenaeum*, *Iustinum Martyrem*, *Tertullianum*, *Ambrosium* & *Lactantium*, a *Chrystostomo* factum fuisse, nouimus, quando *Homil. 4. in 1. Epist. ad Timoth.* disertè ait: *πάσχα λέγεται, ὅτι τότε ἔπαθεν ὁ χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν.* Sed enim *Casaub.* *Ex. 16. contra Baron. num. 11. p. 406. sqq. Glass. Phil. S. L. 4. Tr. 3. p. m. 1278. Hildebr. Antiq. Bibl. L. 1. p. 28.* alique plures, *Chrystostomum*, atque ceteros antiquis ex Patribus uerum etymon non latuisse, rectè sentiunt. Nam Patres aliquando *κατὰ τὴν καταχρησιν*, ut ajunt Graeci, & *ἀνάγωγος* fuerunt locuti. Glossèma illud allusio est & pia meditatio, qua ingenium exercebant Patres. Sic *Gregor. Nazianz. Orat. 42. εἰς τὸ ἀγιον πάσχα* initio, uocem illam ab Hebraeis esse deriuandam, asserit, deinceps adludit quoque ad Graecum *πάσχα*, patior. *Augustin. l. 16. de Ciu. Dei, c. 43. & Enarrat. in Ps. 68. τὸ πάσχα* scite interpretatur *transitum*, & nomen Hebraeum esse, disertis uerbis ait. *Bochart. Hieroz. P. I. l. 2. c. 50. n. 1. πάσχα* uocabulum uocat CHALDAEVM. *Paschae nomen*, inquit, est *Chaldaeum*; *Ebraeis idem est פסח, PESACH*, --- *Chaldaei dicunt פישא, PISCHA, uel PASCHA, quia פישא, id est, transiit Deus super Israelitarum ossia, postes eorum agni sanguine tinctos uidens*; quod idem statuit *Toletus*; uerba *Iudaei Philonis de Vita Mosis* secutus: *Die XIV. Mensis Nisan sub ipsum tempus, quo luna suum orbem solet implere lumine, celebratur migrationis publicae festiuitas, quam CHALDAEICE PASCHA nominant.* Atenimvero apud *Onkelum* & *Jonathanem* semper inuenitur scriptum per *Chireck פישא, Pischā*, nunquam per *Patach פסח, Pascha*. Forfan post tot dialectorum commixtionem & uarias idiomatis Hebraei mutationes τὸ פסח pronuntiarunt cum uulgo *καταχρηστικῶς Pascha*, ex quo פישא, pronuntiatione paululum immutata,

tata, facile fluxerit Graecum Pascha. Hinc *πάσχα*, quantum quidem ego iudicare possum, *originaliter* uox est HEBRAEA, quam Iosiae adhuc aeuo scribebant פֶּסַח, 2. Chron. 35. 1. a radice פָּסַח, *transgressus est, transiuit*, cuius uim expressit SPIRITVS S. Ex. 12. 27. his verbis: זָבַח-פֶּסַח הוּא לַיהוָה

אֲשֶׁר פָּסַח עַל-בְּתוּלֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת-מִצְרַיִם אֲשֶׁר פָּסַח עַל-בְּתוּלֵי יִשְׂרָאֵל Es ist das Passah-Opffer des Herrn, der vor den Kindern Israel übergieng in Egypten, da er die Egypter plagte und unsere Häuser errettete. Post captiuitatem uero Babyloniam, cum Chaldaeae dialecto Hebraei auescerent uoci פֶּסַח adiecerunt sub finem terminationem Chaldaeam נַ, unde, mutatis mutandis, פֶּסַחַן quod pronuntiarunt forsan פֶּסַחָן. Aut Hebraeorum פֶּסַח, uel Chaldaeorum פֶּסַחַן uenit ad Graecos, qui exinde suum formarunt *πάσχα*, quod deinceps Hebraei posteriores mutuati sunt a Graecis, ut supra in uoce Αββα exemplum illustre habuimus. Dresser. de Dieb. Fest. p. 62. innectit: Ab Hebraeorum Phase, Germanice Pass, quod transiuit Dominus per Aegyptum, unde & uerbum passiren, item Pass Wort, quod suo loco relinquimus. Vid. Reiz. ad Goodw. p. 36.

§. 3. Etymologiam excipit SYNONYMIA. Chaldaeis festum illud, ut iam audiuius, dicitur פֶּסַח & פֶּסַחָן, ab eadem radice פָּסַח, *transiuit, transgressus est*. Samaritanis itidem sonat פֶּסַח, Pesach. Syrus habet פֶּסַח & פֶּסַח, siquidem פ, Semkath, & פ, Zode, literae sunt unius organi, quae facile inter se permutantur. Radix extat apud Lexicographos & in Scripturis passim פֶּסַח, *exultauit, hilaris fuit, exhilarauit uultum, Pascha celebrauit*. Ps. 98. 5. Es. 44. 23. Gal. 4. 27. Vnde ortum suum habent פֶּסַח & פֶּסַחָן, *hilaritas, gaudium, festiuitas*, Rom. 12. 8. פֶּסַחָן, *laete*. Atque sic פֶּסַחָן designat *hilaritatem*.

tatem, laetitiam, festiuitatem insignem, solemnitatem cum tripudio & iubilo immediate conjunctam. Apud Hebraeos datur radix huic similis חָצַף, eleuauit uocem, cecinit, laetatus fuit, exultauit. Pf. 98. 4. Aethiopi uocatur ሩሠሐ: Agnus Paschalis, festum Paschatis, quae uox significat quoque gaudium, laetitiam, Luc. 8. 13. Jac. 1. 2. Pf. 50. 15. Vnde Linguae Aethiopicae peritis non ignotae sunt uoces
 †ሩሠሐ: Laetatus est, exultauit, Io. 8. 56. ሩሠሐ: Laetus,
 †ሩሠሐ†: Gaudium, hilaritas, de quibus uid. *Castal. Lex.*
 ad uoc. חָצַף, p. 3027. Arabi Paschatis festum audit حَمْسٌ,
 serenus dies, bonus dies, Pascha, Num. 33. 3. quae adpellandi ratio conuenit cum Chaldaeo חָצַף, clarum, serenum, nitidum, Es. 18. 4. & non multum ab Hebraea phrasi יוֹם טוֹב, dies bonus, serenus, quamuis ceteroquin radix etiam extet apud Arabas حَمْسٌ, quae aliquando idem est, quod Phrasis Hebraea רָחַבְתָּ לִּי בַּיָּצָר, fecisti mihi dilatationem in illa coarctatione, ἐπλατώνας με, ut Graeci uertunt, du lusttest mein Herz, du erweiterst die Klammern und Bande meines Herzens, du hast mir רָחַבְתָּ, den Weg breit, und den Raum, das Spatium, weit gemacht in dieser Beängstigung und Beklemmung, ut D. Lutherus exponit. Eduxisti me in planum ex arce, qua coarctatus & ab hostibus undiquaque circumuallatus & pressus eram. Post ἁλίσσω enim, צָר, aut στενοχωρίαν, Angst der Seelen, Rom. 2. 9. laxatio cordis & dilatatio est nota laetitiae. Vnde Arabs phrasin illam Psaltis Hebraeam uertit: Laetificasti me; & D. Lutherus eleganter admodum: Der du mich tröstest. Nos insigne exinde percipimus uidemus, quo respectu Talmudici Pascha יוֹם טוֹב, ἡμέραν adpellant καλὴν, יוֹם שְׂפִירָה, pulchrum diem, quae nomina explicauimus supra, *Dissert. III. de Vinct. in Beth.* p. 26. Hoc scilicet festo nihil laetius, nihil pulchrius, nihil iucundius unquam fuit, quo conclamarent in Cantu M. Halleluja: Haec est dies, nempe יוֹם טוֹב, insignis & notabilis, quam fecit
 Domi-

gillatim nomine Christianorum Pascha insignitur. Germani uocant festum Oſtern, das Oſter=Feſt, circa quam uocem Erudici diuerſas in ſententias eunt. Aliqui ducunt ab antiqua uoce Urſtende, uel Auſterſtehung, quam ad opinionem accedunt *Hildebr. de Dieb. Feſt. p. 77.* & *Hoſpin. de Orig. Feſt. Chriſtian. p. 58.* Aliis uenit Oſtern ab hoſtia, quae eſt Chriſtus, pro peccatis noſtris immolatus, *1. Cor. 5. 7.* Unde *Βαλτινος*, ſiue *πλάνοι*, *oblatae Paſchales*, die Oſter=Flaſſeden, ab offerendis hoſtiis dictae. Nonnulli deriuant ab Oſt, unde Deſterreich, quod ſole oriente ſol iuſtitiae ſurrexit; & quod oriens ſacris in rebus lucis & laetitia ſymbolum fuerit. Nec deſunt, qui, uocem deſcendere, putant ab *Eaſter*, Dea antiqua Germanorum & Britanniarum, cui menſe Aprili ſacrificabant, quare menſem ideo Eaſter=Monath adpellarunt. Qua de re uid. *Viſin. Acerr. Philol. l. 5. num. 22.* & *Lundii Jüd. Heiligth. l. 5. c. 10. p. 970.*

§. 4. Qua HOMONYMIAM ſumitur uocabulum Paſcha I. SENSU BIBLICO, α) PROPRIE, pro ipſo tranſitu Aegyptiaco, ab Angelo percuffore facti, *Ex. 12. 11. 12. β) IMPROPRIE* & quidem 1.) late, quando feſtum, & ipſum agnum, & ſacramentalem circa ipſum actionem ſubinuoluit, *Num. 9. 2. ſqq. 2. Chron. 35. 1. 16. 17. 18. 19. 2.) ſtrictè*, ubi denotat (N) Feſtum Paſchale, uel diem, quo agnus maſtabatur, *2. Chron. 35. Ex. 34. 25. Leu. 23. 5. Mt. 26. 2. Marc. 14. Ioh. 6. 4. (כ) totam per feptem dies durantem feſtiuitatem, uel עכורה, cultum, celebratam tem feſti octiduanam, Ex. 12. (ג) metonymice ipſum Agni Paſchalis ſacrificium, 2. Chron. 35. 1. 6. 7. 8. 9. 11. 13. Ex. 12. 11. 21. &c. (ד) Agni Paſchalis Antitypum Chriſtum 1. Cor. 5. 7. τὸ πάχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐθόθη χριςτός; Ita *Socrates l. 5. c. 22.* Origenem dixiſſe, refert, Ἐν πάχα ἀληθινὸν γεγενῆσθαι, ὅτι οὐ ὁ σωτὴς ἐπετέλεισεν, ἐνεργήσας κατὰ τῶν ἀντιμεμένων δυνάμεων. &c. Vnum fuiſſe uerum Paſcha, quod perfecit Saluator, uim exerens ſuam aduerſus contrarias uirtutes, per paſſionem in cruce, *Ioh. 1. 29. (ה) CHAGIGAM*, ſ. ſolemennem laeticiam in שמחה שלמי, ſacrificiis paſificis, *Ioh. 18. 28.* de quibus*

quibus infra pro instituti ratione pauca adnotabimus. II. SENSU ECCLESIASTICO, ubi Patres accipiunt nunc pro Sacramento Coenae, nunc pro sacrificii, a Christo in cruce peracti, commemoratione etiam extra eucharistiam, ut Auctores Systematum & Compendiorum Theologicorum, nominatim D. König. & Brochmand. de Agno Paschali fusius & concinnius tradunt.

§. 5. ORIGO. De festorum origine pessime sentit *Spencerus*, in libro, quem inscribit de *Legibus Hebraeorum Ritualibus*, dum, omni posthabita religione, Deum rebus in sacris instituentis & festis quam plurimis feligendis ad idololatriam populi se genium accommodasse, proptereaque Israelitas, ut defuellerent paulatim idolomaniam, atque sic serio eam detestarentur, ad cultum alium priori non multum absimilem abduxisse, immo formam, seu modum res peragendi sacras a Gentibus esse mutuatum, omnibus ferme in paginis asserit. Non desunt quidem inter *Patres*, eadem dogmata qui disseminarunt, quos inter nominamus *Irenaeum*, *Eusebium*, *Hieronymum*, *Chrysostrum*, cujus in primis uerba ex *Hom. 6. in Matthaei* textum: ECCE, STELLA, QVAM VIDERVNT MAGI &c. hic ut recenscantur, merentur: μή τοίνυν ἀνάξιον εἶναι νομίσης αὐτῆ (Θεῷ) τὸ δι' ἀστέρος αὐτὰς καλεῖσθαι. Ἐπεὶ ἔγω καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ πάντα διαβαλεῖς, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰς καθαρὰς, καὶ τὰς νεομνίας, καὶ τὴν κιβωτὸν, καὶ τὸν ναὸν δὲ αὐτόν. Καὶ γὰρ ἐξ Ἑλληνικῆς ταῦτα παχύτητος ἔλαβε τὴν ἀρχὴν, &c. Ne opineris Deo indignum, quod Magi per stellam uocentur: Hoc enim modo omnes Iudaeorum caeremonias, omnesque ritus & sacrificia, & purificationes, & neomenias, & arcam, templumque ipsum reprobabis. SI QUIDEM HAEC OMNIA ORIGINEM A GENTIVM RVDITATE TRAXERENT. Deus enim, ob deceptorum salutem, se coli passus est per ea, per quae illi Daemones antea coluerunt; aliquantulum illa in melius inflectens, ut eos paulatim a consuetudine reduceret, & ad Philosophiam altiore perduceret. Sedenim *Patres Gentilium* placitis, quibus antea toti erant addicti & immergi, saepius esse deceptos, inter omnes constat, atque

sic *Spencerus & Marshamus* antiquorum Patrum testimoniis
 parum, aut nihil lucrabuntur, quippe quos inter Gentiles &
 natos & educatos scimus. Licet etiam *Spencerus libr. cit.*
p. 768. paulo de Paschate mitius sensisse uideatur, ual-
 de tamen errat, & decipitur, quando *p. 410.* DEVM LEGES
 PASCHALES AD EGYPTI RITVS OPPVGNANDOS instituisse, somni-
 at, quem in finem *Jonathanem* auocat, qui *Ex. 12. 21.* sic πα-
 ραφάζει: נגורו וריכזו מפעות מצריא, וסבו לכוז מן בני ענא
 : "Subtrahite manus uestras ab idolis Egyptiorum, & tol-
 lite uobis de filiis ouium, secundum familias uestras, & ma-
 tate agnum Paschalem. Nam glossema illud a *Jonathane*
 additum male torquetur ad tuendam hypothesin *Spenceria-*
nam, quin immo argumentis, a uersionibus petitis, parum
 plerumque inest roboris. Denique, pleraque Gentilium
 Sacra ab Hebraeis esse deducenda, in uulgus notum est. Quip-
 pe *Satanas*, Dei simia, ritus Hebraeorum tantum non semper
 per idololatrias, tenebrarum filios, aemulabatur, der Zeuffel
 bauete, ut *Germanus* in *Prouerbio* habet, seine Capelle als
 Ienthalben darneben; atque sic *Spencerus & Marshamus* pessim-
 um ὕψιστον ἀπόρρητον admittunt, omnemque antiquitatem
 inuertunt & euertunt. Quod autem a *Christianis* non o-
 portebat fieri, id saepius ab *scriptoribus Ethnicis* factum ui-
 demus. Comparant hi dies Iudaeorum festos cum luxu-
 rie Ethnica. Sic *Sabbathum* deriuant ab Hebraeorum סבב
 ebrinus fuit, uel a *Sabbo*, aut *Baccho*, uel ἀπό τῆ σαβάζου,
 genialiter uiuere, ceu pertendit *Plur. lib. 4. Sympos.* De
 Paschate scribit *Cornel. Tacit. Hist. l. 5. Raptarum frugum*
argumentum, panis Iudaicus nullo fermento detinetur. Illis
 quoque persuasum erat, sues apud Iudaeos pro Diis haberi,
 cum, hos ab suilla carne abstinere, animaduertent. Hu-
 jus rei plura uid. apud *Ant. Byn. de Calc. Hebr. l. 2. c. 3.*
& 4. Quae singula citasse, iam est refutasse. Nos certe
 de origine Festi mere diuina sumus conuicti, quando Dei
 mandatum & institutionem primam *Ex. 12.* legimus, quae
 sic comparata est, ut, aliud quid addere, uideatur esse su-
 per-

peruacuum: Atenimvero, ubi, postremis temporibus, iis praesertim, quibus Seruator uixit, ritus Paschales mirum in modum mutasse, perpendimus, pauca pro instituti nostri ratione hic adijcienda esse, intelligimus. Antequam uero ad ipsius festi ritus accedamus, de discrimine & Parasceue nonnulla, quae uidebuntur adnotatione digna, praemittemus.

§. 6. Primum igitur cum *Lightfooto*, *Minist. Templ. Hieros.* p. 727. incipimus a discrimine, quod obseruant Iudaeorum Doctores inter Pascha in Ægypto & postremis temporibus Reipublicae celebratum, quod, teste laudato *Lightfooto*, *Thosaphia* in Tractatum *Pesachim* ita describit: 1.) Pascha Ægyptiacum sumpserunt decima die, mactauerunt decima quarta, nec propterea fuerunt rei Excisionis: Posterioribus temporibus propterea rei fuissent Excisionis. 2.) De Paschate Ægyptiaco dicitur: Ipse & uicinus fumant Agnum, sed non est sic dictum de Paschate in posterioribus generationibus. Sed dico, inquit R. Simeon, dictum est de Paschate in futuris temporibus, idque, quia homo non sinet proximum uicinum Pascha sumere cum altero. Nam dicitur: Melior est uicinus proximus, quam frater remotus. 3.) In Paschate Ægyptiaco non tenebantur adspargere sanguinem & pinguedinem in Altare: Sed aliter se res habet in Paschate posteriorum temporum. 4.) De Paschate Ægyptiaco dicitur: Imponetis ex sanguine duobus postibus, & superiori limini: Sed sic se res non habet in posterioribus Pascharibus. 5.) In Paschate Ægyptiaco dicitur: Nemo uestrum limine aedium suarum exhibit ab matutinum tempus: Sed sic non fuit in sequentibus generationibus. 6.) Pascha in Ægypto ab unoquoque domi mactatum fuit. Sed posteriora Paschata uno in loco mactauit Israel. 7.) Vbi comederunt Pascha in Ægypto, ibi etiam pernoctare debuerunt: Sed posterioribus temporibus comedebant id in uno loco, & pernoctabant in alio. ATTAMEN PASCHA IN ÆGYPTO CELEBRATVM, ET SEQUENTIA, VNVM FVERVNT PASCHA: Quicumque habebat Seruos incircumcisos & ancillas non baptizatas, non licuit illis Pascha comedere: Sed dico, ait R. Eliezer,

zer, filius Iacobi, *scriptura loquitur duntaxat de Paschate in Agypto. IN HISCE PASCHA IN AEGYPTO, ET SEQUENTIBVS TEMPORIBVS CELEBRATA, SIMILIA ERANT. Pascha Aegyptiacum erat in tribus domibus: Ita & sequentia Paschata. Pascha Aegyptiacum erat agnus electus ex grege, masculus sine macula, anniculus: Sequentia etiam talia erant. De Paschate Aegyptio dictum est: Nihil ex eo relinquetis ad matutinum tempus: Idem etiam sequentibus temporibus obseruabatur. R. Iosif Galilaeus dicit, Dico fermentum in Agypto interdictum tantum fuisse in unam diem. Pascha Aegyptiacum requirebat Canticum: Ita & Paschata posterioribus temporibus. Quae circa has Iudaeorum hypotheses submonenda, maximam partem adnotauit antea nominatus Lightfootus l. c. Nos iter pandimus ad Parasceuen, siue diem Pascha Veterum praecedentem.*

§. 7. Quodlibet festum praecitit προεσθβατον, παρασκευη. Diem Pasch. profestum uocant ערב פסח, item ערב יום טוב, den Oster-Abend, den 5. Abend des frolichen, oder guten Osters-Tages. Per illum diem aliqui ab omni opere abstinebant sigillatim, Hebraeorum Magistris id affirmantibus, Galilaei, in quod tamen anxie non inquiremus. Totam inde diem in ambitu suo uocitabant ערב, den Heil. Abend, sicut & nos hodie diem profestum laxè adpellamus den Heil. Abend. Audiamus Casaub. l. c. p. 421. AVCTOR MEGILLATH THAANITH cap. XI quod est de mense Schebat, ut res diuersas, sed quae magnam affinitatem haberent, commemorat, habere sabbathot parasceuas, siue coenas puras Sabbatorum, & harbe jom tob, parasceuas dierum bonorum, id est, magnarum solemnitatum. Fir ibidem mentio etiam schel chag. ערב יום טוב הראשון של חג, PREPARATIONIS BONI DIEI PRIORIS FESTI TABERNACVLORVM. In his & similibus locis, quae sunt passim obuia, ערב, hereb, est, quod Gallice dicimus, LA VEILLE DE LA FESTE, illa, inquam, uespera, quae praecedat festum diem. Graeci dicunt την προσεστιασιν, qua uoce usus eleganter Philo de Vita Contemplat. p. 616. cum adpellat την εβδωμαδα προσεστιασιν μεγαλης εορτης, adludens ad hunc morem Iudaicum obseruandi para-

parasceuas festorum maiorum. Ac proprie quidem, ut ipsa uox indicat, sola uespera est parasceue, quare in edicto Augusti apud Iosephum lib. 16. c. 10. Parasceues Sabbati tempus definitur ab hora nona: Sed tamen totus ille dies, nempe Veneris, cuius pars erat illa ὁψία, adpellatur parasceue Sabbati. Sic Iudaeis, qui Pascha suum comederunt ineunte die decima quinta, parasceue Paschalis fuit, proprie quidem loquendo, uespera die decimae quartae, quo fere tempore Dominus noster cruci est affixus: Laxe uero accipiendo, dies ipsa decima quarta fuit illis & Sabbati parasceue, ut semper; & Paschatis parasceue, sicut ait Iohannes &c. Alii uero ab hora 3. praeparare se ad festum incipiebant, quare illis tempus hoc, Pascha ipsum proxime praecurrens ἰδίας, & quasi primario dicebatur ערב פסח, der heil. Oster-Abend. Maxima eo tempore cura erat, ut praepararent se ornamenta festiualia procurando, corpus ab immunditie purificando & lauando, capillos abscindendo, & quae sunt id genus alia. Vid. Lightf. Hor. Talm. ad Ioh. 7. 2. & ad Ioh. 11. 55. Primaria tamen cura fuit EXTERMINATIO FERMENTI TOTALIS, suniuersalis, ita, ut ne fragmenta, uel frustra minima in domibus relinquenterentur. Lex in hoc praecepto seuerissima Excisionem minabatur. Ex. 12. 15. 18. 19. Conferri hic merentur loca Ex. 13. 7. Leu. 23. 6. Num. 28. 17. Rabbini inuestigatio fermenti adpellatur ברוקת החמץ, inquisitio fermenti. Talm. in Pef. cap. 1. אור לארבעה עשר: אור החמץ לאור הנר: Decima quarta, dum erat adhuc aliqua lux, curabant, inquiri fermentum, ad lucem candelae. Per quam lucem decimae quartae diei interpretes intelligunt decimam quartam diem sub uesperam, cum nox appetebat, & candelae accendendae erant. Titulus de Paschate Hebraice & Hispanice etiam, sed literis Hebraicis, teste Lightfooto de Minist. Templ. Hieros. p. 728. interpretatur: אין אונטרורה די קאטרווי דיל מן די ניטן EN ENTRADA DI QVATORZE DEL MEZ DE NISAN: Initio decimae quartae diei mensis Nisan quaerebat fermentum in omnibus locis, in quibus uti solebant fermento, etiam in foraminibus, idque non ad lucem Solis, aut Lunae, aut lampadis, sed

cereae candelae. שְׂעוּהַ שֶׁל הַנֵּר, *id est*, קֶן קְנִיָּלָהּ דִּי סוּרָה, CON CANDELA DI CERA. Vid. *Maim. in מצה ומץ*, *Per. f. cap. 2.* Praemittebant hanc precandi formulam: *Benedictus esto tu o Domine, Deus noster, Rex aeternae, qui sanctificasti nos tuis praeceptis, & iussisti nos eiicere fermentum.* Quicquid inueniretur, in pyxidem, aut cistulam, coniciebant, aut loco alio, ad quem nullus mus posset accedere, custodiebant. Inuestigationem ipsam his finiebant uerbis: כֹּל חֲמִירָא דְרֵאִיכָא כְּרִשְׁתֵּי דְחֲמִיתָהּ וְלֹא חֲמִיתָהּ לְוִטְבֵּל וְלֵהוּיָת כְּעִפְרָא רֵאֲרֵעָא, *omne fermentum, quod est intra possessionem meam, quod uidi, uel non uidi, nullum sit, aut sit tanquam puluis terrae.* Fermentum igitur omnibus rimis & domibus efferunt. *Schindler. Lex. Pentagl. p. 158.* Prohibebatur autem panis ζυμος a nocte XIV. ad diem XXI. Nisan, quod si relictum esset fermentum, inferebat flagellationem 39. uerberorum. Posteaquam satis inquisitum esset, remouebatur uel comburendo, uel comminuendo in micās, & dispergendo in uentum, uel aquam. Dispersione praesertim in aquas fermentum *totaliter* ita remouebatur, ut nulla uestigia, uel indicia relinquerentur. Disiectum ideo legimus in profundum maris, ut ne puluis quidem, nedum mica amplius conspiceretur. Hinc dispersio in aquas plus erat, quam dispersio in aërem, uel combustio in igne. Quando dispergebatur in aërem, tunc particulae quaedam adhuc supermanebant, quae poterant uideri, quando comburebatur, adhuc cinis supererat, quando uero aquis submergebatur, omnium quasi oculis subducebatur, ita, ut impossibile fuerit, fermentum in puluerem redactum, & profunditati maris demersum conspicere. Quicquid enim remotissimum esse debebat, in profundissimum mare olim abiciebatur, quo trahunt aliqui locum Mich. 7. 19. *Et abiiciet in profunditates maris omnia peccata eorum;* Ac locum Matth. 18. 6. *καὶ καταποντισθή ἐν τῷ πελάγῳ τῆς θαλάσσης,* quo de *καταποντισμῷ*, ritu, Graecis praesertim non infrequenti, uid. *Drus. Obs. l. 3. c. 23,* & *Pfeiffer. Antiq. Hebr. c. 2. p. 20.* Ad hanc fer-

fermenti eiectionem adludic Paulus, 1. Cor. 5. 7. *Ἐκκαθάρατε ἐν τῇ παλαμῶν ζύμην* &c. De cetero quatuor alii constitutionem, 3.) *exterminationem*, seu conflagrationem, 4.) *exerationem*, qua de re uid. *Goodw. Mos. & Aar. l. 3. c. 4. p. 552.* In Parasceue, siue *ערב הפסח*, PANES AZYMI ET MISERARVM coquebantur, de quibus praeter *Buxtorffium, Hortinger. Lightfoot. Leusden.* conferri meretur *Lundius im Jüd. Heiligth. l. 5. c. 12. p. 985.* qui pagina subsequenti superaddit: *Es ward diß Fest auffer dem Tempel mit den Hönern, und im Tempel mit Drometen eingeblasen. Die Mauern im Vorhofe wurden auch dem Feste zu Ehren mit den schönen bunten Tapeten behänget. Qui plura desiderat, adeat citatos auctores.*

§. 8. *Causae ministeriales* erant initio *Seniores*, quia quilibet *Paterfamilias*, aut *Senior domus*, & post illum *primogenitus*, *Sacerdotii ius* habebat, antequam *Sacerdotium Leviticum* constitueretur; Postea uero *Israelitae ministerio utebantur Sacerdotum & Leuitarum.* Prius adfirmat *Moses Ex. 12. 21.* posterius ex *2. Chron. 35. 6. 9. 10. 11.* clarum est. *Vnumquemque* tamen *Israelitam iure* mactandi polluisse, patet ex *Hebræorum Magistris & sigillatim e Tr. פסחים, c. 5. 6.* qua de re prolixè agunt laudati auctores.

§. 9. *Subiectum* spectari potest 1.) *κατὰ Δείων & positivè*, ubi agni *Paschalis subiectum* constituebant *soli circumcisi*, seu *Hebraei*, seu *peregrini, Ex. 12. 44. sqq.* adultiores tamen, v. 26. 27. & mundi, *Num. 9. 6.* כָּל־עַרְתַּת יִשְׂרָאֵל יֵעָשׂוּ אִתּוֹ. *παντα συναγωγῆ Ἰσραηλ ποιῆσαι αὐτό.* *Maim. הפסח קורבן c. 2.* tota congregatio *Israelis* ואחר איש ואחר אשה, & *uiri & feminae ad illud praeceptum aequaliter obligabantur.* Ad unius agni esum ad minimum decem personarum *sodalitium* requirebatur, ante mactationem agni selectum. *Maim. l. c. אין טוחטין את הפסח אלה למנויך, non poterant mactare Pascha, nisi personas antea numerauerint.* Societates huiusmodi uocantur *חבורות, συναξίς, uel Φεαργίαι. Goodw. & Hor-*

Hotting. ad eundem p. 540. *Lighif. Minist. Templ. p. 731.* Superaddunt Rabbini, mulieres seorsim, seruos iterum seorsim societatem constituisse. Sed integras ordinarie familias fuisse conjunctas, nempe uiros, uxores, liberos, seruos, admodum probabile est. 2.) *Subiectum* considerari debet *κατ' ἀξίω, negative*, ubi *infantes*, loquela & iudicio destituti, *immundi*, *profelyti portae* admitti non potuerunt, aderant tamen liberi, qui poterant quaerere: QUID EST CVLTVS ISTE VOBIS. *Dieter. Antiq. Bibl. V. T. p. 183.* Ad secundum Pascha, mense secundo die XIV. celebrandum, obligati fuerunt illi, qui 1.) tempore maclationis primi agni erant immundi, 2.) qui longius Hierosolyma distabant, 3.) qui per errorem intermiserant maclationem agni secundi, rei fiebat כרת, exterminii, ex fiel in Gottes Gerichte, daß ihn Gott möchte zeitlich, und nicht ewig straffen, uti uolunt aliqui cum *Dassouio*, uel, ut aliis placet, coetu sanctorum excluderetur, quam exclusionem uocant כרת *κατ' ἐξοχήν, exterminium ex consortio sanctorum & futuro seculo*, quod Hebraice dicitur *Ex. 12. 15. EXSCINDI EX ISRAELE*, Graece ἀποσυνάγωγος τοῦ ἔθνους, *Joh. 16. 2.* qua de ex Synagoga ejectione praeter *Selden. uid. Stephan. Thes. T. I. p. 88. Sagittar. Passio. P. I. c. 19. p. 262. Menochius, Hildebr. Goodvv. alii*, 4.) qui inter primum & secundum Pascha facti erant *justitiae profelyti & minorennes*, qui interea adoleuerant, 5.) qui, urgente necessitate, a primo Paschate abfuerant, utpote *aegrotantes, in uincula coniecti &c.* Quae singula fufius persequitur *Maimonides &*, praeunte hoc, *Lightfootas, l. c.*

§. 10. OBIECTVM multa quidem, quae paschalibus in solemnitatibus obseruarunt Hebraei, in se complectitur & late patet, sed, solícite jam inquirere in singula, non uacat. Perlustrabimus tamen praecipua. 1.) AGNVM, אֶדְוִם *adpellatum*, quem in atrium humeris portabant, *Tr. פסחים, c. 6. 1.* Portationem illam *κατ' ἐξοχήν* uocant רכבה. 2.) CHAGIGAM. Praeter *juge sacrificium*, quod alias singulis offerebatur diebus hora dimidia praeter propter octaua, die

die Paschatis uero hora 9. qua Christus efflauit animam, in Paschate offerebantur, inde a die primo usque ad diem septimum duo iuueni, unus aries & septem agni, in holocaustum, ut & hircus pro peccato oblatus & die Paschatis secundo manducatus, *Maimon de Jug. Sacrif. c. 7.* Notabile praefertim est sacrificium בקר, siue bouum, *Deut. 16. 2.* pro Chagiga, seu חגיגה, in sacrificia Chagigae, quae agnum excipiebant Paschalem, die nempe sequenti. Proprium tempus adducendae Chagigae, teste *Lightfooto*, erat dies XV, maximam ob festiuitatem, solemane, unde *Num. 28. 16.* dicitur Pefach fuisse Domino die XIV. & v. 17. חג, festiuitas solemnis, die XV. Scriptores N. T. tempus illud uocant *μυγάλην ἡμέραν*, *Rabbini ἀπλωσ* חגיגה, uel שמחת החגיגה, uel שמחת חגיגה, *pacialia gaudii Chagigae*, siquidem erant sacrificia illa pro laetitia & exhilaratione. Atque sic חגיגות erant conuiuia, quae adiciebantur agno Paschali die XV. Nam Israelitae in festo ad duo praecipue obligabantur 1.) ad ראיה, *comparendum coram Domino* in atrio, idque cum sacrificio, 2.) ad חגיגה, *solemnem laetiam*, ad quam obligabantur & illi, qui non erant adstricti ad ראיה, *comparendum coram Domino*. Chagig. fol. 2. 2. *Is, qui surdus quidem est, at tamen non mutus est, non tenetur ad comparitionem, at tenetur tamen לשמחה*, ad laeticiam, siue Chagigam. *Maimon. Tr. פסח. c. 10.* במשקריבין את הפסח כראשון מקריבין עמו שלמים ביום ארבעה עשר מן הבקר או מן הצאן גדולים או קטנים זכרים או נקבות ככל זבחי השלמים וזו חגיגה: *Quando offerunt Pascha mense primo, simul offerre solent pacalia die decimo quarto* (loquitur cum uulgo. *Pacialia enim offerebantur die XV. Chagigae diei XIV. Christi aetate non erant usitatae.*) *ex pecore bouino uel ouino, maioribus, minoribus, sexu masculino, aut feminino, uti alia pacalia. Nomen habet Chagigae.* *Vid. Lightf. Hor. Hebr. ad Iob. 18. 28. p. 670. & Minist. Templ. p. 741. Othon. Lex. Rabbin. p. 456. Hotting. ad Goodvv. p. 534. Reizius ad Goodvv. p. 255. qui adjicit: In hoc conuiuio חגיגה, quod*

immediate cohaesit cum comestione agni Paschalis, institutum est
δείπνον κυριακόν, Coena Dominica. Sed hanc Chagigam diei XIV.
aetas Christi ignorauit. 3.) PANES AZYMI. 4.) EMBAMMA
חרסת, cuius inuentores erant Scribae, מקבלים, παραδύστων
custodes. Gemarici & Scholiastae hic varias in sententias distra-
huntur, quas, cum parum hac in re situm sit, recensere, super-
uacuum censeo. Adpositum e fructibus amaris & dulcibus
in memoriam argillae creditur, ex qua lateres composuerant
Patres in Aegypto. Lightf. Minist. Templ. p. 737. Habebant,
inquit, etiam patinam, cuius crassum erat condimentum,
quam vocabant חרוסת, Charoseth, plenam dulcibus & ama-
ris cibus, ut dactylis, ficibus, addo, malis citreis & Punicis,
uiu, aceto &c. Maimon. Tr. פסחים, c. 8. Buxt. Vind. Exerc.
de Coen. HERBAS AMARAS, Exod. 12. 8. Lundius,
l. c. p. 993. mit bittern Salsen &c. Secundum Talmudico-
rum mentem erant חורת, lactucae, עליושין, intyba, Endi-
dien, uel, ut Auctor Lex. Aruch. uertit, Rörblin-Kraut, תמכה,
de la chiorée, cichoreum, חררובינה, beta, מרור, prasum,
uel linostrophon, aut marrubium. Tr. פסחים, c. 2. 6. R.
Salomo, ad Ex. 12. Lightf. l. c. p. 736. Buxt. Lex. Talm.
uoc. תמר, Lund. l. c. Addunt aliqui הפיקון, patinam,
uti exponunt, ultimam, refertam nucibus, pomis, aliis-
que bellariis, Nachtracht, ab Hebraeis in conuiuio ad-
positam, exceptis Pachalibus epulis, ubi interdicta di-
cunt bellaria. Sed enim Magistris longe alia mens fuit.
Coena Paschalis peragenda erat άνεσ κώμω. Vetitum erat ire
אפי קומן, id est, ἐπι κώμων, comessatum. Nam in Talmu-
de duae sunt uoces, & Canon sic sonat: אין מפטירין
אין קומן, אחר פסח אפי קומן, μετά τὸ πάσχα ἢ ἀποπέμπασον ἐπὶ
κώμων. Graecis & Gentibus iuit olim in consuetudinem, ut
post epulas noctu ad uicinas domos se cateruatim conferrent,
& conuiuia luxurie plena renouarent, qua de consuetudine
antiquitus usitata legimus apud Aristophanem, qui hunc luxu-
riandi & cum strepitu ac cantu conuiuia instaurandi ritum ad-
pellat ἐπὶ κώμων βαδίζεν, ἐπιμουάζεν, de quo uidefis Casaubon.
l. 1. de Sat. Poes. p. 151. Dieter. Antiq. Bibl. p. 183. Hammond.

ad Rom. 13. 13. p. 100. Talis comessator praegnanter Theocrito dicitur κωμαστής, uti Scholiastae κωμαζεν λέγειν ἐπὶ τῶν κατὰ νοῦτὰ εἰς ἐρωμένας ἀπὸ ἀρχομένων, dicitur de iis, qui noctu post symposia ad amasias eunt cum facibus & taediis & κερσίσθονα & θυροτόπικα, amatoria cantica, ad amicarum ostium decantant, epulasque suas postmodum iterant. Hoc igitur vituperat Synagoga Iudaica in canone illo rituali: אַחַר פֶּסַח אַפֵּי קוֹמֵן, μετὰ τὸ πάσχα ἐκ ἀπολύσει τὸ δεῖπνον ἐπικώμῳ, post Pascha non sinunt ire comessatum, id est, interprete Gemara Babyl. non permittunt, hospites sodalitiis & conuiuus מַחְכּוּרָה לַחְכּוּרָה, ἀπὸ Φρατρίας ἐπὶ Φρατρίαν, a conuiuio, ut Dieterici uerba sonant, in quo una Φρατρία epulata est, ad conuiuium, in quo altera epulatur, discurrere. Vnde Rabbini posteriores, Scalig. de Emend. Temp. l. 6. p. 572. Lightf. l. c. p. 738. & Otho in Lex. Rabb. p. 453. canonem minus recte interpretantur de bellariis, quos inter hi duo, fractam unam placentam in duas partes, unamque reseruaram esse pro bellariis, absque fundamento statuunt, nisi, haec posterioribus contigisse temporibus, dicas.

§. II. Hic, ut in TEMPVS festi paulo sollicitius inquiramus, operae pretium erit. 1.) Praemittimus computationem Lightfooti, quae generalis est, & sic in Hor. Talm. ad Ioh. 12. 2. p. 652. se habet: DIES IX. NISAN SABBATUM. 6. diebus ante Pascha coenat Iesus, apud Lazarum, exeunte iam Sabbato, quando pro more gentis erant coenae lautiores. Maim. Schabb. c. 29. X. DIES SOLIS. 5. diebus ante Pascha pergit Hierosolymam, insidens asino, & uespere redit ad Bethaniam Marc. 11. 11. Hoc die assumtus est agnus &c. Ex. 12. quo ipso die fesc praesentavit hicce agnus Dei, istius ritus antitypum. XI. DIES LVNÆ. 4. diebus ante Pascha proficiscitur iterum Hierosolymam, Maledicic ficui infructuosae, Mt. 21. 18. 19. Marc. 11. 11. 12. 13. Vespere redit ad Bethaniam. Marc. 11. 19. XII. DIES MARTIS. 3. Diebus ante Pascha redit Hierosolymam. Obseruant discipuli ficum arefactam, Marc. 11. 20. Vespere recedens ad Bethaniam sedens in monte oliueto, praedicit excidium Templi

Templi & urbis, *Mt. 24.* atque ea loquitur, quae continentur *Mt. 25.* Hac nocte coenat apud Simonem leprosum, *Mt. 26. 1. sqq. Joh. 13. XIII. DIES MERCVRII.* Hunc diem transigit in Bethania. Nocte ingruente, tota gens se applicat ad exterminationem fermenti, *Pes. c. 1. XIV. DIES IOV.* Mittit duos discipulos, ut parent Pascha. Ipse post meridiem intrat Hierosolimam, uespere comedit Pascha, instituit Eucharistiam, prenditur, & tota fere nocte sistitur in iudicio. *XV. DIES VEN.* Post meridiem crucifigitur. *XVI. SABBATVM.* Sabatizat in Sepulchro. *XVII. DIES DOMINICVS.* Refurgit. Calculus ille *Lightfooti* historiae sacrae magnam adfert lucem, & diem praefertim, qua Seruator comedit agnum, facit notam. 2.) Dispicendum est de maclationis tempore, quod Deus praescribit *Ex. 12. 6.* : בין הערבים, inter duas uesperas; *LXX.* Senes habent πρὸς ἑσπέραν; *Vulgat. ad uesperam;* Samarit. inter uesperas; *Syrus;* AD OCCASVS SOLIS. Iudaei Germanienses bene reddunt: צווישן צוויי אונכנטן, zwischen zwei Obentzen; Item *Onkelus*: בין שמשיה, inter duos soles; Et Arabs: Inter duos occasus. *R. Mos. Cotzens. fol. 117. col. 1. de Pascha.* ait: מתימה הפסח היא כיום ארבעה עשר אחר הצות *Maclatio agni peragitur die XIV. post meridiem.* *Ioseph. 1. 7. de B. I. c. 17.* agnos scribit maclatos esse ἀπὸ ἑννέατης ὥρας μέχρι ἑνδεκάτης, ab hora 9. usque ad 11. id est, ab hora nostra 3. usque ad 5. uespert. *Aben Ezra ad Ex. 12.* existimat, unam uesperam esse, cum sol occidit, alteram uero, cum nox plane aduenit. *Moses Gerundens.* subintelligit conjunctionem diei & noctis. Sed enim, tot intra tam breue temporis spatium agnos maclari potuisse, quis crederet? Nos assentimur illis, qui duas uesperas cum *Dieterico in Antiq. Bibl. V. T. p. 182.* sic interpretantur: Prior uespera dicitur, qua sol declinat, cum sol ad occasum uergit; Posterior, qua infra nostrum horizontem descendit, cum iam occidit, nec dum tamen sunt tenebrae. Consentiant *Scalig. l. 6. de Emend. Temp. Masius ad Jos. 5. 10. Bochart. Hier. P. 1. l. 2. c. 50. p. 461. l. p. 558. Schindler.; Lex. uoc. ערב, p. 1381. Beza ad Ioh. 19. 14. p. 287. Casaub.*

Casaub. Ex. 16. p. 417. Lund. Jüd. Heiligth. l. 5. c. 12. p. 987.
Vid. Reiz. ad Goodv. p. 245. Joseph. Antiq. Jud. l. 16. c. 10.
 Hanc uesperae computationem haud dubie *Onkelus & Arabs*
 intendunt, ut quasi fuerit *una uespera solis, altera luminis,*
 id quod Græcis etiam moris erat, quibus fatis nota δειλη
 πρῶτα & ὀψία, quod discrimen *Eustath. ad Odys. Suidas,*
Hesychius, aliique interpretantur. *Vid. Bynæus de M. C.*
l. 1. c. 6. & Antiq. Passion. p. 257. Licet uero duplicem
 uesperam Antiqui computarent, quae ὀψίας nomine idi-
 ως & primario ueniret, κατὰ τὴν συνειδοχὴν totus tamen
 aliquando dies dicebatur כרע, uespera, uti diximus supra.
 3.) id uexat interpretes, quod legimus *Matth. 26. 17. τῇ δὲ*
πρώτῃ τῶν Ἀζύμων Marc. 14. 12. καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν
Ἀζύμων, Luc. 22. 1. Ἐγγίξε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων ἢ λεγομέ-
νη πάσχα, ubi cum *Matthæo* conspirant *Syrus, Arabs, Per-*
sa, Aethiops; Et *Joh. 13. 1. πρὸ τῆς ἑορτῆς τῆ πάσχα,* ubi *Sy-*
rus: Ante diem festum Paschatis; *Arabs: Et ante diem fe-*
stum Paschae; *Perla: Ante festum Paschatis duobus diebus;*
Aethiops; Et ante festum Paschae. *Baronius,* Johannem com-
 muni loquendi usū esse locutum de die artificiali, ab ortu
 ad occasum, non de naturali, putat, id quod refellit *Ca-*
saub. Ex. 16. p. 416. qui cum plerisque ex Nostratibus Iohan-
 nis uerba interpretatur de festo Judaeorum, & sigillatim de
 die XV. quo tum Iudaei Pascha suum comederint; Reli-
 quorum autem Evangelistarum essatum explicat de legitimo
 edendi Pascha die XIV. feria quarta, die Iouis Nisan. *Nam*
si Christus, subjicit statim, *ante tempus legitimum Pascha ce-*
lebrauit, id est, πρὸ τῆς ἑορτῆς τῆ πάσχα, non seruauit legem,
 neque πληρωτῆς, sed παραβάτης τῆ νόμου, fuit, quod etiam co-
 gnare impium est, nedum absurdum. Alii aliter sentiunt &
 a scopo aberrant plurimi. Iohannis coena & pedum lotio
 contigit Bethaniae, ut rectissime iudicant, & uere asserunt
Lightfootus, Bynæus, Lundius, Hortingerus ad Goodv. p.
560. alii. Vnde Iohanni dicendum erat: *Πρὸ τῆς ἑορτῆς τῆ πάσχα,*
 quod *Persa* expressisse uidetur: *Ante festum Paschatis duobus die-*
bus. Difficultas circa Azymorum initium etiam facile tollitur.

Panibus Azymis utebantur ordinarie secundum legis praescriptum per integros septem dies, ubi, ordinarie dico, non abstinebant fermentato pane, nisi ineunte coena Paschali, uel ab initio 15. diei usque ad finem diei 21. mensis Nisan, unde *Moses, Ex. 12. 16.* diem XV. uocat πρώτην τῶν Ἀζύμων. Ne quid tamen hanc in legem peccaretur, a 14. die initium fiebat auferendi fermenti ab aedibus, antequam agnus esset maclatus. Immo quibusdam, praesertim Galilaeae incolis totus dies XIV. iam erat festus. Alii in Iudaea a meridie diei XIV. a laboribus cessabant, *Tr. פסחים, c. 4.* Addo, quod Paschatis festum cum Azymo pane auspiciati fuerint in fine diei XIV. & sub initium diei XV. Incipiebant autem Iudaei dies ab occasu solis secundum primam omnium computationem, *Gen. 1. Nox & mane fuerunt primus dies,* quod significatur quoque uocabulo *νοξθήσεως, nox & dies,* hoc est, dies naturalis. Propterea is dies *Matthaeo, Marco, Lucae* uocatur πρώτη τῶν Ἀζύμων. Vnde *Iosephus* festo adsignat *ἡμέρας ἑπτὰ*, initio ducto a decimo quarto mensis, quo die desinente comedebant panem Azymum, *Ex. 12. 18.* Vid. *Cleric. in Adnot. Hammond. Mt. 26. 17. p. 199. Hammond. ad Marc. 14. 12. p. 261. Bynaeus l. c. p. 243.* Frustra igitur *Goodwin. l. c. p. 563.* refugit ad distinctionem inter computationem *dierum ciuilium & dierum sacrarum*, quin immo, obseruatione, quam adduximus, rite perpenſa, exspirat & illud, quod *Sagittar. l. c. p. 77.* sequentem in modum literis consignauit: *Procul dubio loquuntur hi Euangelistae more Romanorum, quibus τὸ νοξθήσεως ab orto sole incipit. Quia enim uespera proxima inchoabant azyma, Iudaei autem a uespera illa, qua Christus Pascha comedit, sextam auspiciabantur feriam, secundum Iudaeos nondum fuisset primus Azymorum dies. At secundum Romanam diei dimensionem uespera illa, ac praecedens lux diurna ad eundem diem, nempe diem quintum, pertinebat.*

§. 12. Festiuitas igitur initium lumbat die XIV. exeunte, & die XV. mensis Nisan incipiente, quem deriuant uulgo אֵס, fuga, aut נִס, fugere, licet *Bochart.* uerius forsitan asserat,

ferat, נִסִּין pro נִסִּין dici, uocali longa defectum Dagesch fortis supplente, quod signa, uel uexilla militaria, hoc primum mense educuntur. Est mensis, quo sol signum arietis ingreditur, in *Scripturis* אֲרִיבֵי dictus, *Deut.* 16. 1. *mensis spicarum*, dum hordeum spicatum tunc esse solebat. Syri uocant **ܢܝܫܒܐ**, *mensem florum*, Arabes **شهر الثمر**, *mensem granescens segetis*. Graeci **μῆνα τῶν νέων**, scil. **καρπῶν**. Nam postridie Paschatis falx immittebatur in messem, quo tempore Deo offerebant primitias, unde *festum primitiarum* nomen accepit. Sed mitto haec, &, ne iusto sim longior, ad quaestionem me confero, quam mouent Eruditi, multo uexatissimam: QVO DIE CHRISTVS AC IVDÆI PASCHA COMEDERINT? Diuersas, in quas eunt Viri de re literaria optime meriti, opiniones, easque praecipuas, *ὡς ἐν συνόψει* ueluti in tabula, sistam.

§. 13. I. Communis sententia de Paschali die haec est, Christum edisse Pascha die XIV. legitimo, Iudaeos autem Paschale festum in diem XV. uel propter traditionem e Babylone adlatam, uel alias ob causas, transiecisse. In eo tamen conueniunt ferme omnes, quod, Iudaeos illegitimo tempore, nimirum die XV. suum manducasse Pascha, credant, licet de cetero recensendis in circumstantiis mirum in modum uariant. Hypothesin ad tuendam argumenta cumulant, quae magnam omnino ueritatis speciem praeseferunt. Videbimus ergo, rationes non inerudite adlatas quid habeant in recessu.

§. 14. Primum refugium quaerunt in *Iob. c. 18. 28.* ubi Praetorium ingredi Iudaei recusant, *ὅτι μὴ μανθῶσω, ἀλλ' ὅτι φάγοσι τὸ πάσσα*, quod argumentum solidum censent *D. Calou.* & *Casaub.* *Ex. 16. n. 24.* Quia enim Christus Pascha suum, ut putant, iam perfecerat, & Iudaeorum Pascha adhuc instabat; exinde, hos festum transtulisse, inferunt. Sedenim Resp. Iudaei non intelligunt hic agnum Paschalem, sed Chagigam, quam cum uulgo, etiam si ceteroquin Viri docti, *Scalig. Cappell. & Casaubon. p. 419.* contra tendant, Euange-

lista

lista Pascha nominat. Vid. 2. Par. 31. 6. 7. 8. 9. Deut. 16. 2. quo loco פסח generis instar, ut Frischmuthus loquitur, se habet ad subsequentes voces צאן & בקר, quae quasi per ἐπεξηγήσῃ subiiciuntur, perinde ac 1. Paral. 29. 2. Numer. 27. 11. 2. Chron. 7. 5. & sic amplius. Atque sic צאן & בקר censentur species esse sui generis, nempe פסח in Canaan. Nam, Pascha ex ouibus & bobus olim constitisse, manifesta loquitur litera. Maim. Tr. פסחים, c. 10. non diffitebatur supra, ouium & bouum sacrificia Paschatis nomine insigniri. Id, quasi in transitu, insuper monemus, צאן Orientalibus minora animalia, u. c. oues & capreas, בקר autem maiora designare, ut boues. Non ergo male interpretantur Vulgatus: *Immolabis Pascha Domino Deo tuo de ouibus & bobus*; Syrus: **בן־בן** **בן־בן** **בן־בן** **בן־בן**, de ouibus & bobus; Et Arabs: **الغنم** **والاوت** **الغنم** **والاوت**, ex ouibus & cum eis ex bobus. Nec contemnenda sunt, quae Frischmuth. Diss. de hac Quaest. §. 11. scribit: *Manifestum idem est v. 3. Deut. 16. ubi haec uerba leguntur: Septem diebus comedes cum eo Paschate azymos panes. Quod enim cum infermentato pane comedendum dicitur per sepriduum, illud πάχα fuit uocatum. Atqui uictimae de bobus &c. E. Ceterum ellipsin uocis ביום, in die, quam hic fingit Cappellus, uid. explosam apud eundem Frischm. & alios. Conf. Lightfoot. Mt. 26. 26. & Bochart. Hieroz. l. c.*

§. 15. Fauere illis uidetur Ioh. c. 19. 14. Ἡ δὲ παρασκευὴ τῆ πάχα, ubi fontes κατὰ πόδα sequuntur Syrus, Arabs, Aethiops. Persa tamen habet: CUM FERIA ESSET SEXTA. Dies igitur, quo Christus affigitur cruci, παρασκευὴ τῆ πάχα appellatur. Cappellus suo in *Epicrisi de Ultimo Christi Paschate* notat, παρασκευὴν ἀπλῶς & simpliciter adiectam designare semper προσάβατον, cum addita uero uoce πάχα, πεντηκστή &c. pridie festi illius. Cloppenburg. ait, dici Parasceuen Paschatis, quia praecedebat secundam diem Azymorum, qua ex more instaurabatur Pascha. Baronius, Parasceuen Sabbati fuisse & diem ipsum Paschatis, proptereaue dici παρασκευὴν τῆ πάχα, censet, quam explicationem uocat frigidam

dam Cappellus. Præterea Cardinalis ille, solum Sabbatum habuisse Parasceuen, asserit, quod idem reiecit *Casaub.* p. 421. *Bochartus* scribit, παρασκευὴν esse diem Veneris, quæ Hebræis ערב, uel ורובחא, adpellari consuevit. Consentire, quod mirum, uidetur *Casaub.* Ex. 16. n. 15. p. 417. Subscribit sententiæ nostræ *Frischm.* l. c. §. 15. qui scite obseruat, antiquo more, diem hunc Veneris Parasceuen uocari, quæ ipsa denominandi ratio apud antiquissimos Arabas usu fuerit recepta. Ad hæc uetus liber *Bereschit Rabba*, *Parascha* XI. p. 8. col. 3. edit. *Venet.* dies hebdomadæ hunc in modum numerat: Prima dies septimanæ, secunda, tertia, quarta, quinta, ורובחא, PARASCEVE, Sabbatum. Tandem subiicit *Frischmuth.* πάχα eodem adiungi modo, quo nostra memoria dicitur *Dominica Paschæ*, *Dominica Pentecostes*. Ego, si dicendum, quod res est, existimarem, Veneris diem hic παρασκευὴν uocari τῆ πάχα, quod fuit *Parasceue Chagigæ*, qua die *Pascha*, id est, *Chagigam* edebant, de qua supra, in primis §. præcedenti, diximus.

§. 16. Tertium argumentum fundatur *Ioh. 19. 31.* Ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆ σαββάτου. Festa solemnia septem, uel octo constabant diebus continuis, quorum primus & ultimus ob קרבן קרבן, *sacram congregationem*, reliquos excellentia præcedebant. Primus in specie dies maxime sollemnis erat magnus ideo dictus. *Dieter. Antiq. Bibl. V.T.* p. 182. Atque sic dies μεγάλη uocatur, non ob gemini festi, Sabbati & Paschatis concursum, sed ob sollemnitatem & sanctam congregationem, uti dies ultimus *Scenopegix*, *Ioh. 7. 37.* quorsum LXX. Senes nonnulli respexisse putant, quando uerba *Es. 1. 13.* קרבן קרבן, reddunt ἡμέραν μεγάλην. Exinde, Iudæos μεγάλην ἡμέραν tum nondum celebrasse, id est, agnum nondum manducasse, dissentientes inferunt. At enim uero μεγάλη ἡ ἡμέρα apud *Iohannem* est *dies Chagigæ*, siue lætitiæ sollemnis, ad quam omnes sine exceptione erant adstricti, id quod a nobis supra est demonstratum.

§. 17. Quarto uerba *Pilati Ioh. 18. 39.*: EST AUTEM CONSUE-

D

TUDO

TUDO UOBIS, UT UNUM UOBIS DIMITTAM ἐν τῷ πάχα, obii-
 unt, ubi per τὸ πάχα, illi, Pascha Iudæorum, quod nondum
 comedissent, intelligi, malunt. Resp. cum Casaubono l. c. p. 423.
 qui a dissentientium partibus fortiter hætenus steterat: *Me-
 lius igitur τὸ πάχα, IN PASCHA, interpretabimur laxæ & sim-
 pliciter, tempore festi Paschatis & Azymorum. Quare Mat-
 theus & Marcus dicunt, liberationem hanc fieri solitam κατὰ
 ἑορτὴν, tempore festi huius, quod plurimum fuit dierum. Nisi
 malit aliquis extendere illa uerba ad festa etiam alia nobilio-
 ra: Non enim dixerunt Mattheus & Marcus κατὰ δὲ τὴν
 ἑορτὴν, tempore huius festi, sed ambo sine articulo, κατὰ δὲ
 ἑορτὴν, tempore festi, quod Gallice diceremus, es festes, uel
 etiam a chasque feste. Docti iudicent. Mihi quidem Arti-
 culus non temere uidetur prætermisus.*

§. 18. Quinto hypothefin uerbis Iohannis c. 13. 1. πρὸ τῆς
 ἑορτῆς τῆς πάχα, tuentur, quippe inde colligunt, postridie
 demum Iudæos comedisse agnum Paschalem. Responso est
 in promptu. Hæc facta sunt Bethaniæ, non in cœna Chri-
 sti Paschali, Vid. Lightfoot. ad Matth. 26. & Frischmuth. l. c.
 6. 2. §. 3.

§. 19. Sexto sequentem in modum argumentantur: *Syne-
 drum ui decretorum & legum non confedit die festo, nec
 reum aliquem censuit, uti legere est apud Seldenum. Nam
 illo tempore nefas Iudæis erat iudicia exercere. Immo Mt.
 26. 5. notanter legitur: Μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, ἵνα μὴ θόρυβος γένη-
 ται ἐν τῷ λαῷ. Maimonid. disertis uerbis ait: אין רבין ריני
 נפשות לה ערב שבת ולה ערב יום טוב, Iudices re-
 rum capitalium non iudicant in parasceue Sabbati, aut in Pa-
 rasceue diei festi &c. Sic disputant Casaubon. & Cappellus.
 Sed, uelim, obseruetur, prægrandes peccatores diebus et-
 iam festis dedisse poenas, præferim si in decem Dei Attri-
 buta, ut cum Hebræis loquar, & Templi sanctitatem pec-
 catum commiserint, aut euaserint blasphemi, quos in pri-
 mis ἐν αὐτοῖς ἑορταῖς plecti, consueuerunt Antiqui. Quin-
 immo delinquentes contra Maiestatem diuinam, qui bla-
 sphe-*

spemiam euomuerant & in sanctitatem Templi, *wieder*
 diese heilige Stätte, habebantur iniqui, illico punire, fas
 erat. Vnde lapides in Christum, cum in Templo commo-
 raretur, coniciebant impii, & Prophetas in Templo, im-
 mo ad aram etiam, occisos esse, constat. *Maim. de Rebell.*
c. 4. ער הרגל משמרין וחונקין כרגל שנאמר וכל
עיר ישראל ושמעו ויראו *Vsque ad festum custodiant, & ipso*
festo strangulant, quia dictum est: (Deut. 17. 13.) ET OMNIS
 ISRAEL AUDIET ET TIMEBIT. *Extraordinarius* igitur Synedrii
confessus, qui locum inuenit sub dies etiam festos, ab ordi-
 nario *confessu* probe discernendus est. Tum delictorum
 habenda ratio, circumstantia temporis non neglecta. Cer-
 te, etiamsi inter hostes Christi initio sic conuenerit, men-
 tem tamen & consilia, occasione, tempore, turba illis fauen-
 tibus, statim mutarunt, existimantes, maledictum sine mo-
 ra de medio tolli oportere, ut iram ab se diuinam & ma-
 ledictionem auerterent. Vid. *Grot. de I. B. & P. l. 2. c. 20.*
§. 8. Paul. Fagius ad Deut. 17. 13. alii, de quibus infra quo-
 que dicendi erit locus.

§. 20. Septimo contendunt acriter, Synedrium tulisse le-
 gem, ut Pascha transferretur in diem Sabbati, ad uitandum
 duplicis festi concursum, idque propter mortuos & olera, uel
 ob fimetum. Dicunt, quod molesta & intolerabilis, immo *adū-*
uat fuerit per duos continuos dies operum seruilium & lecto-
 rum compositio, ignis & lucernarum accensio, fasciarum
 & cunarum infantilium lotio, atque purgatio, mortuorum
 pollinctura & funeris procuratio, ob nimiam in primis æstus
 uehementiam. *Beza ad Iob. 18. 20. p. 258. Cappell. p. 23.* Alle-
 gant sui ad defensionem canonem Iudaicum: לעולם לא
 נחם כרו *nunquam Pascha incidit in secundam, quartam &*
sextam feriam, quæ literis כרו notantur. Translationem
 feriarum & Paschatis, utut non eodem semper modo, de-
 fendendam in se susceperunt, aut certe non improbarunt, e
Pontificiis Paul. de S. Maria Burgenf. in Hisp. Episcop.
 D 2 *Paul.*

Paul. Middelburgens. Episcop. Forosempron. Onufrius Paninius, Eremita Augustin. Iansen. Episcop. Gandauens. Maldonat. Iesuita. E Protestantibus, Munster. Heintr. Bunting. Scalig. Caluis. Casaubon. cuius uid. Exercit. 16. contra Baron. p. 414. Sed ad hæc adlata regerimus, propter necessitatis & amoris opera, diebus festis peragenda, nihil Deo decedere. Ac licet canones rituales contrariam in partem ire, & superstitiones Iudaicæ, quæ Christi ætate cum nimia sanctitate & traditionum obseruatione uigebant, nobis uideantur obstare, scimus tamen bene, canones Iudaicos recentioris esse ætatis, quos Christi memoria utique ignorauit. Superstitio uero & nimia, quam iactabant, sanctitas nihil euincunt aliud, quam quod uel superstitionis & nimie sanctitatis diem Paschatis transferre, Iudæis nefas habitum fuerit, etiamsi legis diuinæ, quæ diem definiuit & præscripsit sancte seruandam, nullam habuerint rationem. Quin immo Iudæi manifesto fatentur in *Talmud. Massech. Succ. c. 5. יום טוב בין לפניה בין לאחריה* *Festum Sabbato coniunctum, siue antecedit, siue subsequatur. Aben Esra* factis clare ad *Ex. 23. 4. במשנה גם כתרמוד ראיה שהיה פסח כברו* In *Mischna & Talmud exempla habemus, quibus probari queat, Pascha incidisse in feriam.* Obiicitur a *Cappello* pollinctura Christi & funeratio, facta a Iosepho Arimathæo. At enim hic sanctus uir nullam habuit pollationis curam, qui, aliter edoctus, Seruatori hæcenus adhæserat, bene sciens, charitatis, necessitatisque opera leges non subire. Ceterum in fine diei XV. ac initio XVI. Iudæos Pascha comedisse e Reformatis statuunt, præter supra nominatos, *Caluin. Piscat. Deodat. Bailius, Adnotatores Anglicani; E Pontificiis Petau. ex Nostratibus Calouius ad Mt. l. c. Dieter. Antiq. Bibl. p. 102. & plures alii.*

§. 21. Denique recurrunt ad duplicem *Φάσιν*, id quod prolixè agit *Cappellus l. c. p. 53.* cum ait: *Dixi enim duplicem esse apud Iudæos rationem inchoandi menses Lunares, nempe uel από τῆς Φάσεως, uel από τῆς συνίδα, indeque natam uideri, quæ*

quae inter eos a prima antiquitate obtinuit in Nouilunio con-
uiuandi per biduum consuetudinem. Prior illa numerandi ra-
tio magis est popularis, posterior ista magis naturalis, adeo-
que certior, sed paulo abstrusior. Hanc sequuntur hodie, iam
a multis seculis, Iudaei omnes in hoc suo exilio, & diuturna
captiuitate; Illam sequebantur olim Hierosolymitani, omnes-
que terrae Israelis incolae ueteres, stante eorum Republica,
teste Maimonide ex Misna & Talmude. Hinc enata confue-
tudo, festa solemnia per biduum celebrandi, atque sic duplex
potuit esse dies legitimus festum celebrandi atque inchoandi,
pro duplici mensis initio, immo Christus hoc pacto anteaue-
tere Pascha Iudaicum uno die, sine legis uiolatione & moris
inter Iudeos recepti euerfione potuit. Haftenus Cappellus.
Ad incertam Nouiluniorum computationem refugiunt Pe-
ravius & Ludou. de Dieu. Cum enim, aiunt, iis, qui procul
aberant Hierosolymis, innotescere tam cito haud posset, quo
die praecise festum celebrari debeat, unde factum, ut singuli festa
per duos dies celebrarent, quod hodiernis Iudaeis in consue-
tudinem uenit, ut Buxtorff. tradit. Cappelli assertum maxi-
mam, non diffiteor, ueritatis speciem habet. Sed enim un-
de, illam duplicem computandi rationem Christi aetate Iu-
daeis fuisse notam, probare poterit? Talmudici ipsi in $\Phi\acute{\alpha}\sigma\epsilon\omega\varsigma$
recensione admodum ambigunt & haerent, immo mens eo-
rum est, stante Republica & Templo, diem Paschatis nec trans-
ferri, nec immutari, nec duplicari ulla ratione potuisse; quip-
pe, florente Republica, leges de dierum festorum praescrip-
tionem illibatas semper mansisse, ad unum omnes pertendunt,
extra Templum ad legum obseruationem se non esse adstri-
ctos, existimantes, unde ipsis hodie noua est ratio Pascha
celebrandi, quod nimirum, ut ajunt, extra terram iam
nunc uiuant Israelis. Ad haec incerta sunt, quae Cap-
*pellus magno nisu disputat & contendit. Nam *Scriptura**
*tacet, *Talmudici* magis pro nobis stare uidentur, *Antiquitas,**
ut alia silentio praetereamus, ipsa reclamatione. Idem regeo
*ad argumentum *Petani* & *Ludou. de Dieu.* Usus Iudaeo-*

¶ hodiernus id euincit, quod jam asseruimus de temporum discrimine scite obseruando. Ante Christum, & diebus Seruatoris, hoc est, florente Republica Iudaica, ferias unquam, nedum Pascha, mutasse, negamus & pernegamus, quia iussit Deus & praescripsit & diem & locum *Ex. 12. Deut. 16. 6. Vid. Frischm. l. c. c. 2. 1.*

§. 22. II. Notetur eorum etiam hypothesis, quibus, Christum anticipasse diem legitimum, persuasum est. 1.) Argumentum, idque palmarium, sequentis est tenoris: Christus dicitur *κὺρ εἰς τὸ νόμον, Mt. 12. 6.* Hinc potuit Pascha comedere die XIII. ut die, quo Iudaei essent manducaturi, posset pati, *Grotius ad Mt. 26. 18. Hammond. p. 262.* Resp. Si Iudaei post Christum crucifixum celebrarunt Pascha, non fuit *ἐνωμα, ἢ κατὰ νόμον*; Quod si Christus etiam anteuertit diem, denuo non fuit secundum legem. Atque Iudaei, stante Republica, tenacissimi legum extiterunt obseruatores, exactores, defensores; Et Christus legis diuinae accuratissimus erat & acerrimus obseruator & uindex, quem ne minimi quidem peccati poterant arguere, nec inuenimus, Iudaeos illum aliquo uitio & *ἀνωμία* potuisse grauare, *Marc. 14. 55.* E. id manifesto relinquitur, & Iudaeos & Christum iusto legitimoque tempore Pascha instituisse. Seruator quidem *κὺριος* est *τὸ νόμον* & maior Templo, sed subiectus tamen per omnia legibus, *Gal. 4.* ut nos Deo lucraretur, quod Theologis exponendum relinquimus. 2.) Dissidentes inferunt, Christum, inuitis Sacerdotibus, & clam Pascha suum comedisse. Resp. Hoc a ueritate alienissimum est. Agnus non potuit edi, nisi sanguine ejus ad altare sparso & adipe combusto. Mactandus erat publice in atrio, totius consensu populi. Nefas fuit summum, si extra Templum, aut die ederetur illegitimo. *Deut. 16. 6. Maim. פסחים c. 1. אֵין שׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח אֶלֶּהּ בְּעֹזָרָה כְּשֶׁאֵר הַקְּרוּשִׁים* Non mactant Pascha, nisi in atrio, more reliquorum sacrificiorum. *Abarb. ad Ex. 16. 6.* 3.) Cappellus superaddit aliam rationem p. 7. Nimirum ut *τὸ τυπικὸν* ad amussim typo suo responderet. Nam sic cruci affi-

affixus fuit eo die, eaque hora, qua a Iudaeis secundum legem agnus Paschalis immolatus fuit, nempe כֶּן הַעֲרֻכִים, hora circiter tertia pomeridiana, tribus aut quatuor ante solis occasum horis. Atenimvero argumentum bene inuertitur a Cloppenburgio, subsequenter in modum: Si Iudaei Pascha suum post Christum crucifixum, atque e cruce depositum, celebrarunt, non fuit ἔνομιον, seu νόμιον. Nam Christo crucifixo, & quum de cruce deponeretur, ob corporis τὸ τυπωθέντος praesentiam, cessabat omni jure typica Agni θυσία. Neque si pridie facta non esset, tum fieri debuit. Quapropter sic contra censeo, ut τὸ τυπωθέν τυπο responderet accurate, necesse fuisse, ut & Iudaei & Christus pridie crucifixionis suae agnum immolarent. 4.) GROTIUS excogitavit distinctionem inter πάχα θύσιμον & μνημοσυτικόν, quam expensam & explosam inueniens apud D. Calouium ad Mt. 26. Buxtorff. Dissert. de Coena, & Cappell. l. c. p. 124. qui sententiam Grotii accuratissime percenset: Distinguit ergo hic inter Pascha θύσιμον & μνημοσυτικόν. Θύσιμον uult esse epulum illud sacrum, quod initio XV. diei Nisan, sub uesperam celebrabatur, in quo Agnus Paschatis in Templo a Sacerdotibus immolatus, certis ritibus obseruatis, comedebatur. Istud uult a solis Iudaeis, qui Ierosolymam Paschatis tempore ascendebant, celebratum esse, eo, quod alibi, quam in Templo, & ab aliis, quam a Sacerdotibus mactari non debuerit Agnus Paschalis. Verum, quia non omnes Iudaei, maxime uero dispersi post captiuitatem Babylonicam non ascendebant, neque poterant semper ascendere Ierosolymam singulis annis tempore Paschatis, uult ab illis, qui domi remanebant, nec Ierosolymam ascendebant, agitarum fuisse epulum quoddam, illius ueluti uitarium, in quo, ante iustam coenam, tortae Azymae & πίσιδος certo ritu edebantur. Hoc epulum Grotius uocat, distinctionis gratia, Pascha μνημοσυτικόν, & Pascha quidem, quia tempore festo Paschatis, a Deo praescripto, celebrabatur, μνημοσυτικόν uero, quia sit μνημόσυνον, memoriale quoddam solempne liberationis Majorum suorum ex Aegypto.

pto.

4.) Argumenta, quae contra nos erant directa, feliciter sunt remota, hinc, uelimus, nolimus, nobis statuendum est, ui praefertim verborum *עֵן הָ עֵדָה*, Pascha Veterum in unum eundemque semper diem incidisse. Consentiunt e Pontificiis *Alcuinus, Bellarmin. Baron. Cornel. a Lapide, Barrad. & Estius*; E Reformatis *Brugthon*. Ex Nostratibus *Brochmand. Frischmuth. Lundius*. Controversiam, quae diu excitauit Ecclesiam Graecam & Latinam, in qua quaerebatur, quo die Christianorum celebrari Pascha debeat, ac utrum *אַזְּזֻמֹּת*, an *עֵזְזֻמֹּת* panis in Coena Domini sit adhibendus? mox examinabimus *Diss. seqq. de Coena Domini*.

§. 24. MODUS celebrandi Pascha, siue FORMA, consistit in ritibus, qui pro ratione temporum mutarunt. Plurium hinc inde caeremoniarum mentionem iniecimus, quare, quod res est, paucis dicam. 1.) AGNUS MACTABATUR IN TRIBUS caetibus. *Pes. c. 5. v. 5. 6. Pascha נִשְׁחַט בְּשֵׁלֶשׁ כִּיתוֹת*, mactabatur in tribus caetibus, s. turmis, sicut dicitur; Atque agnum mactabit omnis caetus congregationis Israel. Ingreditur caetus primus, & repletur totum atrium, portas atrii serant, tubis canunt, sacerdotes stant seriatim, atque praemanibus habent phialas aureas, & argenteas, series altera argenteas, altera aureas, & non confunduntur, & non erant phialis simbriae, ne eas seponerent, & sic confunderetur sanguis. Israelita mactat, & sanguinem recipit Sacerdos, & proxime adstanti dat, ille porrigit proximo, qui phialam plenam recipiens uacuum ei dat. Sacerdos altari proximus sanguinem spargit aspersione una iuxta fundamentum altaris. Exit turma prima, & ingreditur secunda, & post secundum tertia &c. 2.) ASSATIONIS MODUS recensetur *Pes. c. 7*. Sumebant baculum ligni Matogranati, & per os agni ad posteriora eius protrudebant, illoque agnum assabant. Dicunt *מְקוֹלֵם*, Galeatum, quia, cum totus assabatur, cum capite, cruribus, & intestinis, pedes autem & intestina ad latera ligabantur inter assandum, agnus ita armatum quasi representauerit, qui galea in capite & ense in latere est munitus. Veru erat ligneum, cruribus & intestinis ad latera suspensis, atque alio ueru ligneo affixis, adeo, ut duo uerna crucis in modum transfixa fuerint uisa, quod tamen in medio relinquimus. 3.) COENA PASCCHALIS ORDITUR A POCULO VINI. Adponuntur herbe amarae, *Azyna & Embamma חֲרֹסֶת*, atque agnus & caro etiam *Chagiga* dies XIV. Pater familias incipit & benedicit: Miscent ei poculum secundum. Infantes querunt: Quid uobis ille cultus. Dicit: Aliis noctibus non in-tingimus, nisi semel &c. Hoc est Pascha, quod comedimus &c. Dicimus ergo

ergo Halleluia ab initio Psalms 113, ad finem Psalms 114. Deinde lauans manus duos accipit panes miseriarum, & frangit unum. Pauperibus enim panis frangitur, ut in Aegypto. Tandem editur de carne Paschatis, saltem pro quantitate oliuae, atque exinde nec quicquam cibi gestat omnino. Et iam tempus erat, subiicit Lightfoot. Mor. Hebr. ad Mr. 26. p. 378. quo Christus panem accipiens Eucharistiam instituit. Postea tertium poculum benedicitur & ebibitur, quod uocant הכנס וברכתה, f. כוס ברכה, poculum benedictionis, τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας. Tandemque sequebatur poculum quartum, super quod perficiunt Hallel ab initio Psalms 115. usque ad finem Psalms 118. Panis erat institutionis diuinae, uinum rubrum ex traditione pendebat humana. Vnusquisque tamen debebat ebibere quatuor pocula. Quales ritus adhibuerit Christus, cum res sit incerta, anxie non quaerimus. Certe Canticum adhibuit, cum ait Euangelista, ὁ μὴ θάψατε quae uox הימנון occurrit in Midras Till. fol. 4. 2. & 42. 1. Vid. Lightf. l. c. & Orho Lex. Rabb. l. c. 4.) NOTABILIS EST AC-CUBITUS, quem uocant מסיב, הסיבה & מסב, ἀνάλισον, vel καὶ τάλισον, ab radice סבב, circulo sedit, aut stetit, circumdedit mensam, discubuit ad mensam. Cant. 1. 12. Item אסחרות a Chaldaeorum אסתור, accubuit ad mensam rotundam, aut quadratam in circuitu. Accumbebant inclinando corpus in latus sinistrum, pedibus ad terram porrectis, singuli per lectos singulos ad mensas quadratas, uti uolunt Hieron. Mercurial. Ciaccion. & Daffou. non ad rotundas, prout pictores effingunt, & aliqui cum Villalpando sentiunt. Aliquando tamen aliquot personae accumbebant in uno lecto, uelatis capitibus, ad aliquos tantum cenae Paschalis cibos. Accubitus signum erat libertatis. Pes. c. 10. v. 4. אפינו עני שבשראל לא יאכל עד שיסב. Etiam pauperri-mus inter Israelitas non edit, nisi prius accubuerit. Maimon. Pes. l. c. Tenemur ad accubitum, ut, dum comedimus, more comedimus regum & magnatum. Seruator noster inrer cenandum accubitu usus est, uti Diff. III. de Vult. in Beth. audiuius. Id uenit in quaestione, quid de lege Ex. 12. quae alios prorsus ritus, quam Christi aetate erant usitari, praescribit, sit sentiendum. Dieter. Antiq. Bibl. V. T. p. 102. hunc in modum scribit: Procul dubio institutionem primam Christus obserua-uit, ut accinctus, calceatus, baculum in manibus tenens comederet, & deinde ad cenam uulgarem accumberet. Ex Hebraeorum tamen mente ritus Exod. 12. v. 7. & II. praescripti tantummodo in Aegypto fuerunt obseruari, ad quos deinceps amplius non erant additi. Nonnulli co-occurrunt, ut, initio discubisse prius ad mensam, deinceps uero, ubi esuri agnum essent, a discubitu illos surrexisse, stantesque accinctos, calceatos & baculum tenentes in manibus agnum manducasse, statu-ant. Sedenim & discumbentes & accinctos &c. illos potuisse comedere, non repugnat. Sed hac in re parum situm est. De Graecorum Accu-

Accubitu uid. Pfeiff. *Antiq., Graec.* l. 4. c. 34. p. 699. *sqq. Stuckii Antiq. Coniua.* l. 2. c. 34. f. 295. Conf. *Villalpand. Explanat. in Ezech.* t. 1. p. 293. *Ciaccon. de Triclin.* p. 98. *Dassou. Diff. de Accub. ad Agn. Pasch.* *Vet. Hebr.*

§. 25. NORMA erat *lex diuina*. Accessit *παράδοσις*, siue *lex oralis*, Verbum *ἀγγελον*. FINIS erat partim *gloria Dei*, partim *hominum salus*, ADIUNCTA sunt SOLEMNITAS, de qua iam inter nos satis constat, NECESSITAS *Ex. 12. 5. Num. 9. 13.* SANCTITAS, quam comitabatur pauperum & afflictorum exhilaratio, de qua mox audiemus, praesertim cum uerba expendemus Pilati: Est autem uobis consuetudo captiuum dimittendi in festo; Denique DVRATIO, Cessauit statim post crucifixionem & mortem Christi. Definitio. *Pascha fuit festum maxime solenne a Deo primitus per Mosen institutum, quo Israelitae agnum Paschalem & reliqua, certis adhibitis ritibus, iuxta legem, die XIV. atque sequentibus diebus statuis, primum in Aegypto, deinde in peregrinatione eremitica, tandem Hierosolymis, sancte offerebant, in Numinis Diuini gloriam & suorum ipsorummet salutem.*

CAPVT VIII. DE VETERVM PASCHATE CHRISTIANORVM.

§. 1. Nobis iam omnes ritus, Christianorum Seculis usitatos, recensere, non est in animo, quod nec temporis, nec praesentis instituti patitur ratio. Quapropter breuitas, ipsa id necessitate urgente, nos hic uti oportet.

§. 2. *Veterum Pascha Christianorum* potissimum duplex est, nimirum *εναγώσιμον* & *ἀναστάσιμον*, quae duo antiquos apud Christianos ab se inuicem differebant. *Σταγώσιμον παρά* sic adpellant propter transitum Christi ex uita in mortem, aut crucifixionem, quo die cruci erat adfixus, feria nempe magnae hebdomadis sexta. Vnde aliqui, hoc praecise celebrandum die Pascha, putarunt, & ideo dixerunt *εναγώσιμον*. Pascha *ἀναστάσιμον* ita uocabatur a transitu ex morte in uitam, quod incidebat in diem, quo surrexit, feriam scil. hebdomadis Paschalis primam. Hinc aliis, Pascha ipso Resurrectionis die celebrari oportere, persuasum erat, unde *παρά ἀναστάσιμον* s. Resurrectionis & nomen & orum habet. Porro, Veteres omne tempus, inde a Dominica Palmarum usque ad Dominicam in Albis, Pascha nominasse, obseruamus, qua nocte, a *παρά*, patior, deducta, in primis Passionem, oder die *Μάρτυρ Βασίλ*, innuere uolebant. Ad haec dies 50. qui inter Pascha & Pentecosten intercidunt, omnes Paschatis nomine complectebantur. Celebratissimum quondam erat PASCHA ANNOTINVM, s. *adnotatum*, ab *adnotare* dictum, dum anniuersarium Baptismi sui diem in Kalenda-
rio

AK II 248

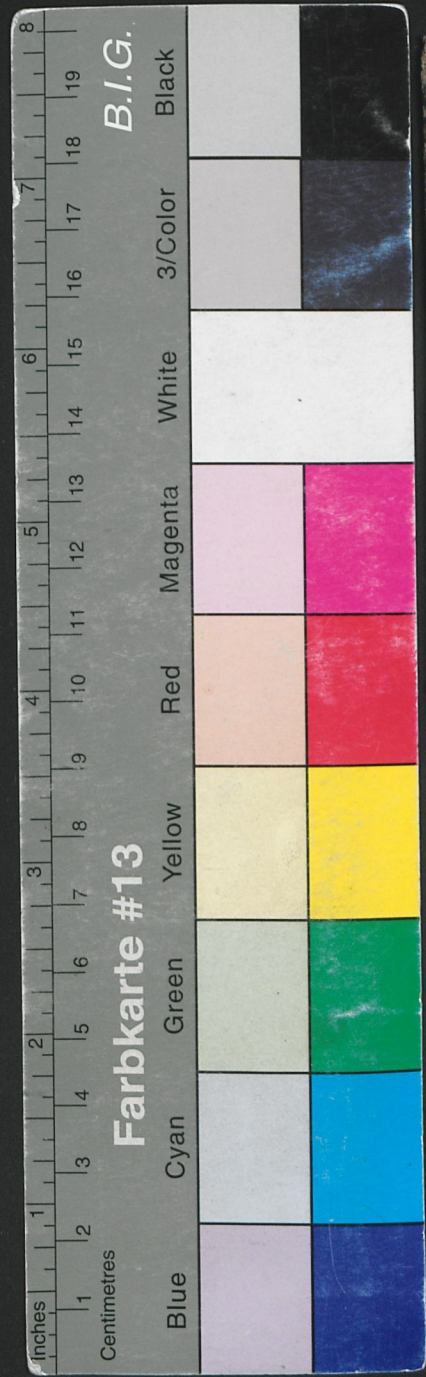
x 3327631

1018

rio adnotatum, religiosa colebant deuotione, Deique gratiam propterea dignis excipiebant laudibus, siquidem eo tempore plurimi S. Baptifimatis lauacro initiabantur. Deinde hic commemorandum est PASCHE FLORIDVM, quo nomine *Dominicam in Palmis* insigniebant, alta uoce sibi inuicem acclamantes: *Occurrunt turbæ cum floribus & palmis, & nos similiter debemus ei occurrere cum floribus uirtutum & palmis uictoriarum.*

S. 3. *Antiquitas festi satis est nota. Vid. Cauens* im ersten Christenth. P. I. c. 7. p. 197. Unter allen aber hat das Oster-Fest den Vorzug/ beydes so wohl wegen seines Alterthums/ als auch wegen der grossen Dings ge/ so daran vorgienge. Das aber schon zu/ und von denen Zeiten der Apostel an/ dieses Fest zum Gedächtnis der Auferstehung Christi gewes feyret worden/ wird kein Mensch leugnen. *Ritus memoro* 1.) *κατὰ δέσιν & uerbis affirmatiuis.* Notabile sanctum osculum, quod pacis dicitur, primo statim congressu, adiecta solemnni salutandi formula: *Surrexit Dominus, adplicatum; ubi, osculo reddito, respondebant: ET DEO GRATIAS ET ADPARUIT SIMONI.* Deuotionem incipiebant ab *hymnis & precibus: Homiliae & conciones sacrae ac religiosae confabulationes tum erant frequentissimae: Notabilis Baptifimatis usus obtinuit: Catecheses, non infrequentes, saepius reperebantur, & albarum uestium adplicatio in usu erat: Aperto capite incedebant: Vtebantur S. Synaxi: Eleemosynas distribuabant & opera charitatis exercebant; Captiui dimissi, unde Theodosius Imperator, festo instante Paschali, epistolam misit in omnes potestati suae subiectas terrarum partes, quae iuberent singulos captiuos dimittere, adiecto uoto. *VTINAM EGO MORTVOS AD VITAM REVOCARÉ ATQVE EXCITARE POSSEM: Serui manu missi, delinquentibus uenia data, atque sic amplius. Vnum tamen, antequam ad finem properemus, superaddo, nempe MORTVORVM VISITATIONEM PASCHE ANNIVERSARIAM IN CRYPTIS ET COEMETERIIS,* quando ante solis ortum, accensis faculis, Patriarcharum, Martyrum & Sanctorum sepulchra intrabant, quem morem debuerunt Hebraei & Orientalibus, quos saepius balsamationem reperiisse nouimus. Vid. *Marc. 16. & M. Iob. Herbinii Religios. Kijouiens. Cryptas, c. 8. p. 70. qua de re infra fusius nobis erit agendum, nempe in Cap. de Sepultura Christi. 2.) Commemoramus ritus κατὰ ἀπόκριν & uerbis negatiuis, quorum referimus 1.) Absinentiam a ieiunio, 2.) laboribus, 3.) superbia in uestitu, 4.) & undictae libidine, 5.) a uoluptatibus & choreis, spectaculis, immodico potandi rien, reliquis, de quibus conferri merentur *Quenstadius, Hist. debrondus, Cauens & plures alii. Sufficiant haec in praesenti.***

OS (O) SO

R. k. 413, 3.

Π i
248

Q. D. B. V
DISSERTATIO VI

OBSERVATIONVM CRITICO-PASSIONALIVM PASCHA VETERVM

EX ANTIQVITATE MAXIME IVDAICA ET
FORMVLIS VETERVM IN PRIMIS HEBRAEORVM
SIGILLATIM EXAMINANS

QVAM
INCLVTAE FACVLTATIS PHILOSOPHICAE
INDVLTV

IN ILLVSTRI AD ALBIM ACADEMIA
DIE V. OCTOBR. M. DCC. XX

PLACIDAE ERVDITORVM συζηήσεις
SVBMITTIT

PRAESES

SAMVEL FRIDER. BVCHERVS
AA. ET PHIL. MAG.

ET
RESPONDENS

IO. ABRAHAMVS VVIMMERVS
ALTEN-MOERBIC. MISN. SS. THEOL. STVD.

VITEMBERGAE

LITERIS CHRIST. SCHROEDERI, ACAD. TYP.

